

Галушко Б. С.,

аспірант кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У статті розглядається критерій класифікації злочинів у кримінальному праві України у виді суспільної небезпечності. Приводяться точки зору науковців щодо поняття та сутності суспільної небезпечності; указується на підняті в літературі проблеми визначення ступеню тяжкості, механізм оцінки суспільної небезпечності.

Ключові слова: злочин, класифікація злочинів, суспільна небезпечність.

Постановка проблеми. Триває розвиток сучасної науки кримінального права, у тому числі завдяки вивченню малодосліджених й актуальних тем. Унаслідок цього нагромаджуються нові знання, наявні знання узагальнюються, переосмислюються й на цій основі відбувається формування наукових концепцій кримінального права. Таким же малодослідженим питанням є класифікація злочинів.

Кримінальне право дотримувалось і дотримується принципу покарання за вчинення саме певного суспільно небезпечно діяння.

Кримінальний кодекс України закріплює поділ злочинів у залежності від ступеня тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі [1].

Таке закріплення є позитивним рішенням, оскільки така класифікація є фундаментом, на якому будується суворості структура інших найважливіших інститутів кримінального права. Саме в такому вигляді подібне розмежування злочинів здійснює істотний вплив на диференціацію кримінальної відповідальності та індивідуалізацію кримінального покарання [2, с. 41].

На наш погляд, доречною є точка зору, висловлена в літературі, щодо критерію класифікації злочинів – суспільної небезпечності.

Наприклад, О. Міхаль та Н. Черемнова вказують, що для більшості вчених у галузі кримінального права критерієм категоризації злочинів є суспільна небезпечність злочину [3, с. 64; 4; 5].

Хоча суспільна небезпечність прямо прописана в кримінальному законі України, у літературі дещо по-різному визначають її поняття, сутність.

Поняття та сутність суспільної небезпечності розглядалися в працях О. Дудорова, М. Дурманова, О. Епіфанової, С. Землюкова, М. Кадирова, О. Коробєєва, Н. Кузнєцової, В. Кудрявцева, Ю. Красикова, Л. Кривоченко, В. Лук'янова, К. Лютова, Ю. Ляпунова, А. Марцева, В. Мальцева, О. Міхаль, П. Панченка, Ю. Пермякова, А. Піонтковського, Л. Прокументова, Е. Сабітова, С. Скрильник, А. Слатвицької, Ю. Симонової, Ф. Сотскова, О. Столярського, А. Трайніна, П. Тоболкіна, П. Фефелова, В. Філімонова, Н. Черемнової, М. Хавронюка, М. Шуляга та інших. Проте питання ще залишається відкритим.

Мега статті – розглянути поняття та сутність суспільної небезпечності як критерію класифікації злочинів.

Вклад основного матеріалу дослідження. Як указує Д. Прокоф'єва-Янчиленко, на думку більшості науковців, суспільна небезпечність визначається тільки об'єктом посягання та його об'єктивною стороною, насамперед реальним збитком, створенням можливості збитку, хоча місце й час посягання можуть підвищувати його суспільну небезпечність (наприклад, воєнний час). При цьому суб'єкт і суб'єктивна сторона діяння не є визначальними елементами його суспільної небезпечності [6, с. 67–68].

Л. Прокументов пропонує під суспільною небезпечністю розуміти те, що діяння є шкідливим для суспільства [7, с. 18–19].

В. Прохоров визначав суспільну небезпечність як головну, таку, що визначає природу злочину, властивість, матеріальний зміст поняття злочину [8, с. 7–8].

Н. Кузнєцова висловила позицію, згідно якої суспільна небезпечність діяння полягає в тому, що воно заподіює або створює загрозу заподіяння певної шкоди суспільним відносинам [9].

А. Міхлін також вважав, що суспільна небезпечність – це «можливість спричинення шкоди об'єкту, на який посягає винний, а також у низці випадків спричинення шкоди іншим охоронюваним законом наслідкам» [10, с. 83].

Про шкоду як критерій суспільної небезпечності діяння писав також С. Землюков [11, с. 33–34].

І. Тишкевич зазначав, що суспільна небезпечність втілюється, як правило, у поставленні «правових об'єктів у небезпеку заподіяння шкоди, у створення реальної загрози суспільним відносинам» [12, с. 12].

На думку Р. Сабітова, суспільна небезпечність – це властивість антигромадської поведінки людини, яка полягає в тому, що діяння суб'єкта заподіює або створює загрозу заподіяння істотної шкоди суспільним відносинам. Тому в основі криміналізації лежить об'єктивна шкода, заподіювана суспільним відносинам, або реальна небезпечність заподіяння такої шкоди [8, с. 17–19].

Л. Кривоченко давала визначення суспільної небезпечності як спричинення чи реальної загрози спричинення шкоди суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом [14, с. 15–25].

Л. Шуберт стверджував, що суспільна небезпечність є ознакою, яка властива всім діянням, що дістають негативну оцінку з боку суспільства [15, с. 23].

Н. Кузнєцова описувала суспільну небезпечність в об'єктивній та суб'єктивній спрямованості діяння на спричинення шкоди. Причому об'єктивна спрямованість, на думку Н. Кузнєцової, виражається як у створенні умов для спричинення шкоди (готування, підбурювання, пособництво тощо), так і в прямому заподіянні злочинної шкоди, а під суб'єктивною спрямованістю слід розуміти винне ставлення особи до свого діяння та його наслідків [16, с. 12].

М. Карпушин та В. Курляндський зазначали: «Сутнісною рисою, яка характеризує злочинне діяння й обумовлює його суспільну небезпечність, є те, що воно або фактично тягне за собою шкідливий наслідок, або створює реальну загрозу спричинення шкоди» [17, с. 106].

У сучасній науці кримінального права фактично тими ж словами автори визначають сутність суспільної небезпечності. Суспільна небезпечність – це здатність діяння заподіювати істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству чи державі або створювати загрозу такого заподіяння. Дійсно, суспільна небезпечність полягає в здатності діяння заподіювати чи створювати загрозу заподіяння не будь-якої, а лише істотної шкоди охоронюваним законом об'єктам [18, с. 45].

Отже, дослідники визначають суспільну небезпечність як здатність діяння заподіювати шкоду чи створювати реальну небезпеку заподіяння такої шкоди.

Суспільна небезпечність вказує на злочинність діяння, тому важливо встановити її кількісну сторону – ступінь суспільної небезпечності, про яку вказує законодавець, у тому числі й у ст. 12 Кримінального кодексу України.

Н. Маслак, розглядаючи питання кримінальної відповідальності за готування до злочину, указує, що ступінь суспільної небезпеки злочинів залежить і від стадії вчинення злочину: «Відмежування виявлення наміру від готування до злочину слід проводити за різним ступенем їх суспільної небезпечності. Кримінальна суспільна небезпечність притаманна лише готуванню до злочину та втілюється в тому, що на відміну від простого виявлення наміру готування характеризується суспільно небезпечною метою – не просто висловити свій намір, а схилити до його вчинення ще й інших осіб» [18, с. 75].

Ступінь конкретного виду злочинного діяння або призиомується авторами, або (і) вчені вказують на необхідність подальших розробок у цьому напрямі. Так, А. Макаренко висловила таким чином щодо вказаного питання: «Ми притримуємось позиції, <...> необхідним є зберегти поділ злочинів на чотири категорії (злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), однак караність кожного з них повинна бути змінена [19, с. 5].

В. Пітецький указує, що категоризація злочинів при всій своїй привабливості, простоті та логічній послідовності має істотні недоліки, які полягають у тому, що під час встановлення категорій порушено одне з правил класифікації, згідно з яким одне й теж явище не може належати до різних класів. Не є правильним виділення категорій з урахуванням лише максимальної межі покарання, яка відображає лише верхній рівень суспільної небезпечності, залишаючи без уваги її нижній рівень. В умовах існуючої системи санкцій це призвело до того, що покарання, призначене за конкретний злочин, може виявитися в «зоні» різних категорій. Якщо призначене покарання виходить із «зони» відповідної категорії, то завжди виникає «ефект несправедливості» щодо інших кримінально-правових наслідків. Наприклад, у Кримінальному кодексі України передбачено санкції від 3 до 10, від 2 до 12 років позбавлення волі. Злочин, оцінений судом у межах останньої санкції в 2 роки позбавлення волі, фактично є злочином невеликої тяжкості, а за законом є особливо тяжким із всіма кримінально-правовими наслідками, що із цього випливають. Крім того, у законодавчій конструкції необхідно відобразити фрагмент про незакінчений злочин, адже суспільна небезпечність приготування до злочину та замаху на нього завжди нижча від закінченого злочину. Менша суспільна небезпечність повинна тягнути й усі інші менш су-

ворі кримінально-правові наслідки в порівнянні із закінченим злочином, чого, на жаль, у кримінальному законі не передбачено [20, с. 92].

Л. Кривоченко критикує вказану точку зору, обґрунтовуючи тим, що саме максимальна межа покарання найбільшою мірою відображає характер і ступінь суспільної небезпечності, тобто дійсну типову ступінь тяжкості злочину [21, с. 49]. Крім того, науковець зазначає: «Суд з урахуванням конкретних обставин справи призначив покарання два роки позбавлення волі, то вчинений злочин не перестає бути злочином середньої тяжкості, не втратив своєї категоріальної належності до злочинів середньої тяжкості, хоча два роки позбавлення волі передбачене як максимальне покарання для злочинів невеликої тяжкості» [21, с. 49–50].

Проте, незважаючи на те, що така категорія, як «суспільна небезпечність» виступає основним (однак не єдиним) критерієм визнання діяння злочином, науковою спільнотою поки що не розроблено точного механізму її оцінювання. Підтвердженням цьому слугують випадки помилкової криміналізації, які час від часу трапляються в історії вітчизняного кримінального законодавства та спростовують безапеляційність тези про те, що законодавець злочини не вигадус. Як слушно зазначається в літературі, кримінальна протиправність являє собою оцінку законодавцем суспільної небезпечності діяння та, як будь-яка оцінка, вона може бути неточною й навіть помилковою з різних причин, у тому числі кон'юнктурно-політичних [22, с. 89; 23, с. 84; 21, с. 33–34].

Висновки. Суспільну небезпечність слід визнавати як здатність діяння заподіювати шкоду чи створювати реальну небезпеку заподіяння такої шкоди. Суспільна небезпечність вказує на злочинність діяння, тому важливо встановити її кількісну сторону – ступінь суспільної небезпечності, про яку вказує законодавець, й тому числі й у ст. 12 Кримінального кодексу України.

Вбачаємо подальші дослідження в розгляді всіх критеріїв класифікації злочинів як за кримінальним законодавством України, так і зарубіжних країн.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кадников Н. Категории преступлений и проблемы уголовной ответственности : [учеб. пособ.] / Н. Кадников. – М. : Книжный мир, 2005. – 83 с.
3. Михаль О. О некоторых проблемах классификации преступлений / О. Михаль, Н. Черемнова // Юридическая наука. – 2011. – № 4. – С. 64–66.
4. Михаль О. Уголовно-правовая классификация преступлений : [монография] / О. Михаль. – Омск : Омск. акад. МВД России, 2009. – 279 с.
5. Михаль О. Познание сущности классификации преступлений / О. Михаль // Право и государство: приоритеты XXI века : материалы Всероссийской научно-практической конференции (Барнаул, 29–30 сентября 2006 г.). – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та. – 2007. – С. 416–419.
6. Прокоф'єва-Янчиленко Д. Суспільна небезпечність діяння у категорії ризикології Д. Прокоф'єва-Янчиленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 13. – Т. 2. – С. 67–70.
7. Прокументов Л. Общественная опасность, как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2009. – № 4. – С. 18–24.
8. Прохоров В. Преступление и ответственность / В. Прохоров. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 136 с.
9. Кузнецова Н. Преступление и преступность / Н. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 232 с.

10. Михлин А.С. Последствия преступления / А.С. Михлин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.
11. Землюков С. Преступный вред: теория, законодательство, практика : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / С. Землюков. – М., 1993. – 39 с.
12. Тишкевич И. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву: понятие и наказуемость / И. Тишкевич. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.
13. Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасного деяния. – Омск, 1980. – С. 17–19.
14. Кривоченко Л. Классификация преступлений : [учеб. пособ.] / Л. Кривоченко. – Х. : Юридический институт, 1979. – 70 с.
15. Шуберт Л. Об общественной опасности преступного деяния / Л. Шуберт ; под ред. М. Гельфера. – пер. со словац. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 239 с.
16. Кузнецова Н. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
17. Карпушин М. Уголовная ответственность и состав преступления / М. Карпушин, В. Курляндский. – М. : Юрид. лит., 1974. – 231 с.
18. Маслак Н. Кримінальна відповідальність за готування до злочину : [монографія] / Н. Маслак. – Х. : Право, 2010. – 232 с.
19. Макаренко А. Щодо правової природи кримінального проступку / А. Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/makarenko.pdf>.
20. Питецкий В. Категоризация преступлений и принцип справедливости в уголовном законодательстве / В. Питецкий // Государство и право. – 2005. – № 4. – С. 91–94.
21. Кривоченко Л. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : [монографія] / Л. Кривоченко. – Х. : Юрінком Інтер. – 2010. – 120 с.
22. Дудоров О. Поняття злочину. Класифікація злочинів / О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 84–102.
23. Энциклопедия уголовного права : в 22 т. / [И. Гонтарь, И. Зинченко, А. Козлов, Н. Кузнецова, В. Малков, С. Шкредова] ; отв. ред. В. Калинин. – СПб. : Изд. проф. Калинин, 2005– . – Т. 3 : Понятие преступления. – 2005. – 522 с.

Галушко Б. С. Общественная опасность как критерий классификации преступлений

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы критерия классификации преступлений в уголовном праве Украины в виде общественной опасности. Приводятся точки зрения ученых относительно понятия и сущности общественной опасности; указывается на поднятые в литературе проблемы определения степени тяжести, механизм оценки общественной опасности.

Ключевые слова: преступление, классификация преступлений, общественная опасность.

Galushko B. Public danger as a criterion for the classification of crimes

Summary. The article discusses the problem of the criterion of classification of crimes in criminal law of Ukraine in the form of public danger. Driven scientific point of view on the concept and nature of public danger; points to the problems raised in the literature determine severity, assessment mechanism of public danger.

Key words: crime, classification of crime, social danger.